

Norm, ideal och avvikelse

Om föreställningar, normer, ideal och avvikelser och hur dessa upprätthålls

Per Lönn

Konstfack, Institutionen för bildpedagogik

Examensarbete inriktning Bild och Media 10 p, vt. 2008

Handledare: Cecilia Andersson

Datum för examination: 2008 06 16

Abstrakt:

Varifrån kommer föreställningar om vad som är *rätt* eller *fel*, *normalt* eller *onormalt*? Hur har de uppstått och hur upprätthålls de? Syftet med den här uppsatsen är att undersöka hur sådana föreställningar kan uppstå och upprätthållas och att undersöka vilka sorts aktörer som är med i den processen samt hur de agerar och vad det bär med sig? Varifrån kommer till exempel föreställningarna om hur man ska bete sig för att uppfattas som en ”normal” man eller kvinna? Vad händer när någon avviker från dessa normer och föreställningar?

Jag har i min litteraturstudie funnit flera olika teoretiska perspektiv som är knutna till det vida begreppet kultur. Jag har närläst undersökningar där man kan studera hur norm, ideal och avvikelse, både i teorin och i praktiken, genererar normativa identiteter.

De resultat jag har sett är att det görs skillnad på pojkar och flickor redan när barnen går på dagis. Denna åtskillnad att tjejer bland annat inte får ta för stor plats i det offentliga rummet eller höras för mycket eller att pojkar inte får bli för ”lipiga” tar sin början innan barnen har en möjlighet att ta ställning till begreppen man eller kvinna. Både uppsatsen och gestaltungsarbetet fokuserar på strukturer som skapar och upprätthåller normativa eller ”normala” identiteter.

Mitt gestaltungsarbete består av en animerad film och kan ses som en parafraas över bröderna Andy och Larry Wachowskis film *The Matrix* från 1999. *The Matrix* handlar om en man som upptäcker att den han värld han tror är verkligheten egentligen är en digitalt skapad ”verklighet”. I min film *The Heterosexual matrix* använder jag mig konsekvent av Judith Butlers resonemang kring den heteronormativa ordningen där förståelsen av kroppar och begär görs begripliga i utpekande av skillnader mellan könen. Huvudpersonen i min film upptäcker snart att den värld han tror är verkligheten bara är en skenvärld, en gång utvecklad av människan men som nu har tagit över och kontrollerar människan.

Innehållsförteckning

Inledning	4
Syfte	5
Frågeställning	5
Metod	5
Begrepp och teoretiska perspektiv	5
Bearbetning och analysdel	9
Norm, ideal och avvikelse	9
Mäns och kvinnors skilda språkbruk	11
En normativ identitetsgenerator	14
Habitus, strukturer, matriser som kontrollerar människan	19
Tolkning	21
Slutdiskussion	23
Sammanfattning	23
Källförtäckning	25
Otryckta källor	25

Inledning

I debattartikeln ”Manliga män är idealet - inte fjollor och kärringar”, inför programmet *Argument* (sändt den 15 mars 2007 i Sveriges Television) skriver Pelle Ullholm, sexualupplysare på RFSU (Riksförbundet för sexuell upplysning) i Stockholm, att ”manlig man” är idealet män inte bara förväntas hylla utan själva även sträva efter och inordna sig under. Om man inte gör det bedöms man som omanlig av både killar och tjejer, män och kvinnor. Därmed lever man inte upp till de sociala förväntningar som finns för att vara man. ”Då är du istället kärring, fjolla eller böig”.¹ Pelle Ullholm skriver att när RFSU går ut och möter tjejer och killar i högstadieåldern och ber de dem associera kring ordet sex använder de flesta pojkarna ord som relaterar till penetrativt samlag, tjejers kroppsdelar och porr. Ullholm menar att killar säger fler och mer sexuellt konkreta ord än tjejerna.²

Tjejer, å andra sidan, associerar i liknande sammanhang istället i mycket högre grad än killarna till känslor och relationer. I långt större utsträckning än i andra sammanhang talar de offentligt om frågor som rör genus eller traditionellt kvinnliga områden. Den femininitet tjejerna då gestaltar, alltså inlevelseförmåga, mjukhet, empati och tolerans, verkar spegla de egenskaper som ses som eftersträvansvärda och åtråvärda hos en ”normal” tjej.³ Trots genomgripande förändringar i samhället lever traditionella föreställningar om hur saker och ting ska ordnas fortfarande kvar i det moderna samhället. Barn och ungdomar återupprepar ständigt köns- och genusmärkta handlingsmönster. Men varifrån kommer då sådana här föreställningar och värderingar? Hur har de uppstått och hur upprätthålls de?

Journalisten Ingemar Unge, svensk författare, kåsör och journalist menar att många svarar på den frågan att sådana attityder kommer hemifrån. Han ställer sig dock frågande. I tidningen VI från 2007 beskriver han hur han lagar maten sju dagar i veckan. Han handlar, lagar, och diskar medan hans fru sköter tvätt, strykning och merparten av städning. Trots att hans pojke är uppvuxen med denna arbetsfördelning så påpekade pojken en dag för sin pappa att det var synd om honom som måste laga mat varenda dag. När mamman invände och menade att hon minsann skötte en massa andra uppgifter svarade pojken att ”Jo, men det är ju ditt jobb!”. Ingemar Unge frågar sig då. ”Hur kan det komma sig att en pojke som är uppvuxen med denna uppdelning av sysslorna likt förbannat anser att hushållsarbete egentligen är kvinnans uppgift?”⁴ Om sådana värderingar inte kommer hemifrån? Varifrån

¹ Ullholm Pelle, (2007) ”Manliga män är idealet - inte fjollor och kärringar” Publicerad inför *Argument* I SVT kl den 15 mars. 2007 svt.se/svt/jsp/

² Ibid

³ Ambjörnsson Fanny (2004), *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet*, Stockholm: Ordfront. s. 57

kommer de då? Varifrån kommer normer, ideal och föreställningar om avvikelse? Hur uppstår de och hur upprätthålls de? Dessa artiklar har inspirerat mig och fått mig att fundera vidare kring denna viktiga fråga, inte minst med tanke på att jag ska arbeta som lärare.

Syfte

Syftet med den här uppsatsen är att studera hur föreställningar om norm, ideal och avvikelse kan uppstå och upprätthållas. Den här frågan är inte bara viktig för mig som blivande Bild och Mediepedagog utan är även viktig för alla som har någon form av arbete med människor som formar sin identitet.

Med denna undersökning vill jag visa på att samhället, och där är skolan inordnad, är bärare och förmedlare av kulturella normer och ideal där avvikelser blir stigmatiserade. Detta är mitt didaktiska syfte

Frågeställning

Vilka slags aktörer är med och genererar norm, ideal och avvikelser? Hur agerar de och vad bär det med sig?

Med begreppet aktörer menar jag alla de element i samhället som kan vara med och påverka, eller till och med och skapa, föreställningar om normalitet, ideal och avvikelser.

Metod

Får att se hur föreställningar om norm, ideal och avvikelse kan uppstå och upprätthållas har jag närläst undersökningar, texter och studerat teorier för att få en uppfattning om vilka verktyg som finns för att studera detta fenomen.

Begrepp och teoretiska perspektiv

I följande avsnitt kommer jag att redogöra för de begrepp och de teoretiska perspektiv som jag har mött i min litteraturstudie och som har hjälpt mig att reda ut min frågeställning. Jag börjar med begreppet kultur. Kultur är ett vitt begrepp men jag kommer att försöka visa på hur olika grupper har och fortfarande använder kultur som bärare av smak, stil, norm och ideal.

⁴ Unge Ingemar (2007) ” Fördom är att tycka utan skäl. Men vad har man för skäl att ha en fördom?” tidskriften VI nr 7 2007

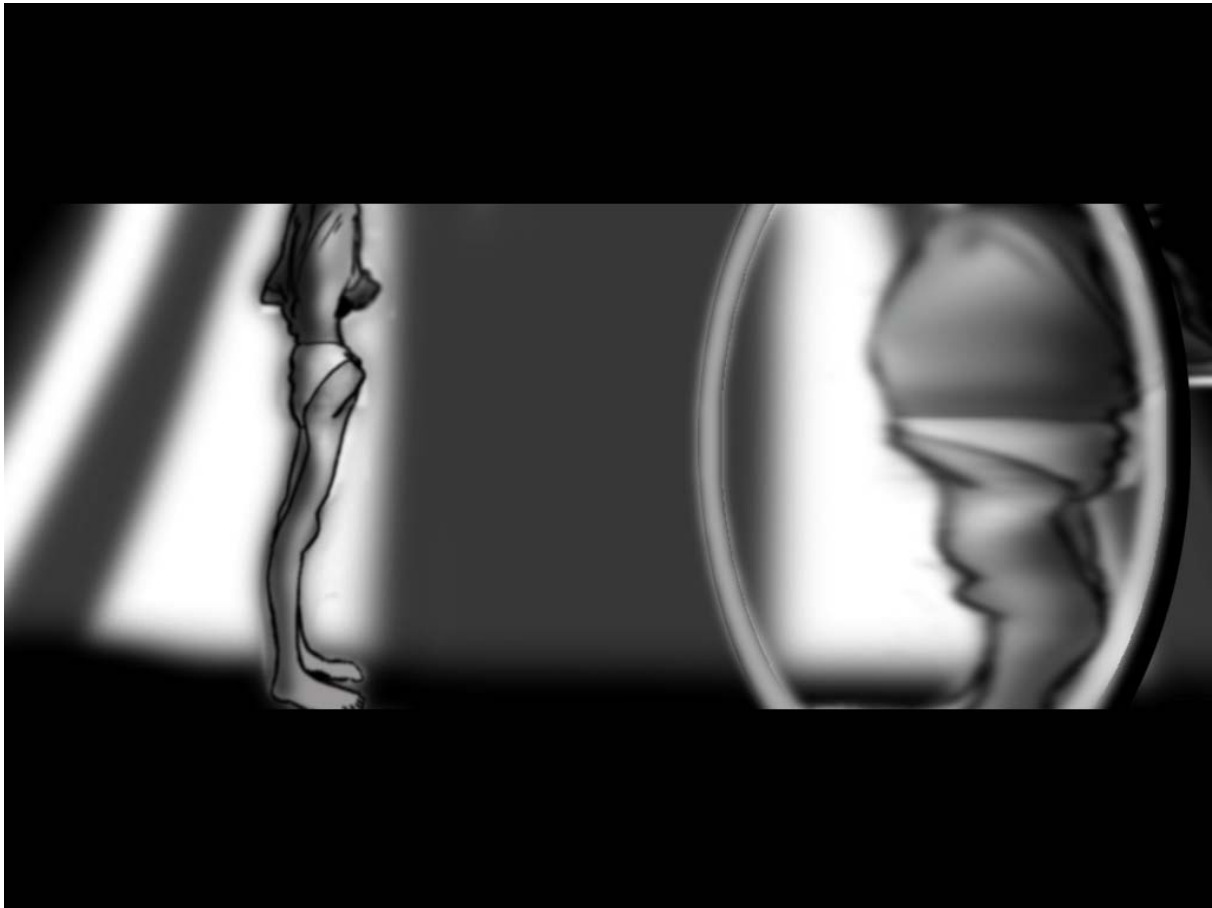
I boken *Practices of looking* från 2001 pekar författarna Marita Sturken och Lisa Cartwright på hur meningen med begreppet kultur har skiftat med tiden. Om det först användes för att definiera "fin konst", klassiska målningar, litteratur och filosofi så används det idag, enligt den antropologiska definitionen, som ett sätt att leva och tänka och pekar på ett brett spektra av aktiviteter inom ett samhälle.⁵ Jag kommer att använda begreppet kultur som de delade praktikerna i en grupp, i en gemenskap eller i ett samhälle, där mening skapas genom kontextuella, visuella, språkliga och kroppsliga praktiker samt hur individer och grupper av människor ger mening åt dessa praktiker. Det handlar alltså om ett sätt att leva, tänka och verka inom ett visst område och en viss tid och är vidare ett sätt för människan att förstå och tolka sin omgivning. Här ryms de bestånd av idéer, föreställningar och värderingar som ett samhälle socialiserar in sina individer i.⁶ *Normer* och *värderingar* kan förstås som de regler och mönster som individen rättar sig efter, jämför sig med och mäter sig efter. De fungerar alltså som måttstock för bedömandet av både sitt eget värde och andras. Värderingar består av uppskattning eller beräkning av värde och uppfattning om hur saker och ting ska ordnas Alltså av grundläggande *naturaliserade* och *införlivade* åsikter och normer som individer bör rätta sig efter.⁷ Naturaliserade åsikter och värderingar är de som har blivit gjorda som sanna, självklara och naturliga. Dessa begrepp dyker upp i samtliga mina litteraturstudier. I Judith Butlers teorier om "den heteronormativa ordningen används bland annat dessa begrepp för att förstå hur människan tränas in i kroppsliga och språkliga koder av samhället och att dessa praktiker blir normativa där avvikelser kan utpekas och stigmatiseras.⁸

⁵ Sturken Marita, Cartwright Lisa, (2001), *Practices of looking*, Oxford University Press, s 3 ff

⁶ Ibid, s. 3 ff

⁷ Ambjörnsson (2004), s 28

⁸Ibid, s 14 f

"Naturaliserade och införlivade normer och ideal" ur filmen *The Heterosexual Matrix* från 2007

Dessa kulturbundna begrepp leder i sin tur vidare till andra centrala begrepp såsom *marginalisering*, som innebär att individer utestängs från makt, status och diskurs, samt begreppet *stigmatisering* som betyder att individer blir brännmärkta som utmärkande för lägre samhällsklasser. Alltså att vissa grupper av människor ges lägre status i jämförelse med andra. Det här normsystemet kan man jämföras med det normsystem Ambjörnsson visar på i hennes bok *I en klass för sig* från 2004 där vissa grupper människor ges högre status än andra.⁹ Dessa normsystem dyker upp i flera av mina litteraturstudier och är nyckelbegrepp. I boken *Kom igen nu gubbar!* från 2003 menar Jesper Fundberg att den heteronormativa sexualiteten ses som det normala och ideala i vårt samhälle medan alla andra sexualiteter utpekas som avvikande och mindre värda. Grupper med annan läggning än den heterosexuella blir alltså brännmärkta som mindre värda.¹⁰

⁹ Ibid, s 29

¹⁰ Fundberg Jesper, (2003), *Kom igen Gubbar - om pojkfotboll och maskuliniteter* Carlssons Bokförlag, Stockholm, s 18 -26

Hur sker då marginalisering och stigmatisering av individer eller grupper? Vilka slags aktörer är med och genererar de normer, värderingar och ideal som innesluter vissa grupper av människor medan de utesluter andra?

Språket har här en stor betydelse och är i det här sammanhanget ett nyckelbegrepp. Språket är människans sätt att meddela sig (talat, skrivet, kroppsligt eller en bild) och består av en uppsättning av ord och regler att meddela sig med. Men det sätt en individ lär sig att kommunicera på är kulturbundet. En kultur lär alltså inte bara in individen i hur ett språk är uppbyggt utan även hur man ska använda det och vilka värderingar och normer som vilar där. Barn anpassar sitt språk efter hur miljön och hur de rådande interaktionsmönstren ser ut. Den här processen kallas *språksocialisation*¹¹ Skolan och den närmaste omgivningen är de som lär individen språket. Men skola och omgivning socialiserar alltså inte bara individen in i ett språk utan även in i en kultur, ett kulturarv och dess strukturer av makt och underordning. Hur en pedagog väljer att använda språket och hur man väljer att prata om icke normativa företeelser får stor betydelse.

Teorierna om *kognitiv dissonans* utvecklades av Leon Festinger 1957. Detta är en teori som försöker förklara människans strävan efter en psykisk balans, harmoni och jämvikt i livet. Enligt denna teori försöker människan ordna sin världsbild eller sitt sätt att leva och tänka så att han eller hon kan kontrollera den. Följaktligen kan handlingar legitimeras med förklaringen att de är ändamålsenliga. När bilden av verkligheten ifrågasätts så måste den försvaras. Förnekelse, trivialisering, förlöjligande, våld och bekräftelse på den ursprungliga ståndpunkten är vanliga motståndsstrategier. Människan strävar efter kognitiv balans för att undvika kognitiv dissonans.¹²

Hegemoniteorierna kommer från den italienske marxisten Antonio Gramsci. Dessa teorier handlar om hur samhällsmakten i ett modernt kapitalistiskt samhälle är beroende av hur de dominerande sociala klasserna kan behålla sin ledarställning och sitt herravälde genom att de som domineras erkänner legitimiteten i denna ordning, alltså de härskandes hegemoni. De i ledarställning är alltså främst intresserade av att bevara ett oförändrat tillstånd och flytta fram sina egna maktpositioner genom mer eller mindre osynliga maktstrukturer där de underordnade accepterar sin underordning då de härskandes normer och värderingar har legitimerats, naturaliserats och införlivats som det rätta och självklara i en kultur.¹³

¹¹ Obondo, Margaret Akinyi, (1999), ”Lyssna och lär eller prata själv” i tidskriften *Invandrare & Minoriteter*

¹² Otterbeck Jonas, (2000), *Islam, muslimerna och den svenska skolan*, Studentlitteratur, Lund s, 127

¹³ Gripsrud, Jostein, (2002), *Mediekultur, Mediesamhälle*, Bokförlaget Daidalos , s 83

Med begreppet *habitus* syftar jag på Pierre Bourdieus (fransk sociolog och kulturanthropolog, samt forskare och författare) observationer om de i kroppen och själen inristade vanorna.¹⁴ Pierre Bourdieu definierar vidare habitus som människors förkroppsligande erfarenheter av vad de varit med om och hur de lever. Det här begreppet blir intressant i relationerna mellan en människas position och agerande i det sociala rummet. Habitus ska förstås som en människas positionering i samhället samt språkliga och kroppsligt inlärdade mönster som kan leda till att han eller hon gör val som leder till att reproducera makthierarkier och hegemonier. I teorierna om habitus är livsstil och smak viktiga delar i människas världssyn. I min uppsats diskuterar jag hur en grupps smak kan innebära avsmak för en annan grupp, och kan förstås i ett maktförhållande. Makt handlar alltså inte bara om pengar och ställning. Här åskådliggörs alla former av tillgångar som en grupp med makt använder sig av för att garantera och ytterligare flytta fram sina positioner. Dit hör inte bara materiella tillgångar utan även vänskaps- och släktförbindelser, anseende och erkännande, ”kultur” och bildning och ”god” smak. Bourdieu kallar detta för *kulturellt* och *socialt kapital* och visar hur grupper med makt övertygar sig själv och andra om sin egen utvaldhed och värdet av det slags kapital som de själva innehar.¹⁵ En intressant detalj i de här teorierna är att de medverkande människorna inte kan urskilja detta system. Det handlar alltså om hegemonier, språkliga och kroppsliga praktiker, inristade vanor i kropp och själ som gör det möjligt för de medverkande att spela ett spel vars regler, mer eller mindre osynliga, är allt för komplicerade för att rymmas i en regelbok.¹⁶ Ett hegemoniskt tillstånd där människor accepterar den status man erkänns eller misskänns av samhället eftersom de har införlivat och naturaliserat de normer och ideal som råder.

Det sista teoretiska perspektivet som jag har funnit intressant och viktigt är *queerteorin* och *den heteronormativa ordningen* (*The Heterosexual Matrix*). Det här är teorier som försöker kartlägga och förstå våra uppfattningar om vad som utgör och skapar den ”normala” mannen respektive kvinnan.¹⁷ Judith Butler var en av de första teoretiker som lanserade queerteorin och hennes teoribildning hör hemma i den poststrukturalistiska feminismen med influenser från bland annat Michel Foucault, Monique Wittig och Sigmund Freud. Enligt queerteorin består den heteronormativa ordningen av kulturella raster som

¹⁴ Broady, Donald, (1988), Nätversion av texten ”Kulturens fält – Om Pierre Bourdieus sociologi” sid 3-5
<http://people.dsv.su.se/~jpalme/society/pierre>

¹⁵ Ibid , s3-6

¹⁶ Ibid, s 2-3

¹⁷ Ambjörnsson, (2004), s 15

tydliggör kroppar, sexualitet och begär som först skiljer maskulinitet från femininitet för att sedan knyta dem samman genom det heterosexuella begärets handlingar.¹⁸

I det här perspektivet blir begreppen "man" respektive "kvinna" en social konstruktion precis som begreppen heterosexualitet och homosexualitet. Enligt queerteorin har vår samtida syn på sexualitet sitt ursprung från språkliga och kroppsliga praktiker från 1800-talet. Vår kunskap om våra egna och andras kroppar är inte något naturlig inlärt som kommer av sig själv utan är något som lärs in genom repetitiva och konstituerande handlingar. Det handlar alltså om psykosociala normer som materialiserar "kvinnor" och "män". Medan vissa beteenden blir normerande och normala, så blir andra beteende avvikande och onormala. Effekten av detta är att heterosexualitet blir norm, i en återskapande process, där alla andra sexualiteter blir avvikelser.¹⁹ I min undersökning kommer jag främst att använda genusforskningen som ett instrument för att få syn på vilka sorts aktörer som är med och skapar och upprätthåller normativa föreställningar och ordningar i en kultur samt hur de agerar och vad det bär med sig.

Bearbetning och analysdel

Norm, ideal och avvikelse

Hur uppstår och upprätthålls då sådana här maktstrukturer i praktiken? Jonas Frykmans och Orvar Löfgrens forskning i *Den kultiverade människan* från 1993 kan hjälpa oss att förstå detta. Författarna skildrar en samhällsutveckling där den borgerliga kulturen tar avstånd från bondkulturen genom att bland annat peka på hur smuts är lika med oordning. Medan det rena stod för det borgerliga så sågs smuts som något för lägre stående individer. Det här var en process där borgarna stegvis kom att skilja sig från bondkulturen. Hygien och renlighet blev ett sätt för den borgerliga kulturen att förstå och ordna sin verklighet. Medan renlighet och hygien sågs som dygdigt sågs smuts som omoraliskt.²⁰

Kroppen har i det här sammanhanget alltså en social dimension. Det visar hur människan organiserar, strukturerar och förklarar den verklighet och de mönster som hon lever efter. I det här sammanhanget fungerar kultur eller kulturella produkter som ett filter genom vilket vi ser, förstår och tolkar omvärlden. Begreppet kultur kan härigenom, bland annat, begripas som hur en grupp människor kategoriserar och skiljer sig från en annan grupp

¹⁸Ibid, s 15

¹⁹Ibid, s14

²⁰Frykman & Löfgren, (2004), *Den kultiverade människan*, Gleerups, Lund, s 10-14

människor. Här kan man tydligt se hur människor använder sig av norm, ideal och avvikelse för att förstå och definiera sig själva och sin omgivning samt hur en grupps normer och ideal tillslut införlivas i en hel kultur som det enda sunnda och förnuftiga. Man ska ju vara hel och ren.

I dagens samhälle har normer och ideal samma avstannande funktion. För även om vi översköjs av nya idéer, föreställningar och övertygelser kring identitet, och fastän moderniseringsprocessen har luckrat upp flera traditionella föreställningar om hur saker och ting ska ordnas så att det finns fler val än tidigare för individen att positionera sig i, så verkar traditionella föreställningar leva kvar och fylla samma funktion idag som under 1800-talet.

De resonemang som Karin Kjellberg tar upp i sin bok *Genusmaskineriet* från 2004 blir här angelägna. För i denna uppsjö av alternativ och val så verkar det kanske i först som om det finns oändligt många alternativ för individen att positionera sig i samhället. Men vissa positioner verkar mer normala och eftersträvansvärda än andra och därför blir valen begränsande. För om individen bryter mot de rådande normerna så skapas en motreaktion hos omgivningen.²¹ Nu närmar vi oss mitt intresseområde. Varför väcker avvikelser så starka känslor?

För att förklara dessa mekanismer är det fruktbart att använda teorierna om kognitiv dissonans av Leon Festinger. I sin avhandling *Islam, muslimerna och den svenska skolan* från 2000 använder sig Jonas Otterbeck, universitetslektor och islamolog vid Malmö Högskola, av Festingers teorier och resonerar kring problematiken i mötet med muslimska barn och deras föräldrar i den svenska skolan. Om kultur är ett sätt att leva och ett sätt att se på världen så är religion en vidareutveckling av kulturen och istället en kulturellt tolkad livsåskådning. Ur en troendes perspektiv blir alltså kultur istället skapad av religionen och inte tvärtom. Därigenom blir kultur underställd religion och nu kan föreställningar användas för att legitimera handlingar för att skydda de rådande värderingarna och normerna.²²

Föreställningar och värderingar naturaliseras och införlivas således i en kultur efter människans strävan efter psykisk balans, harmoni och jämvikt i livet. I försöket att ordna sin verklighet efter kontrollerade former så kan avvikelser mot normerande föreställningar väcka anstöt. Den här teorin förklarar hur missförstånd mellan personer med olika uppfattningar eller kulturella referenser uppstår. Vi förstår helt enkelt inte varandra och har inte heller tillräcklig tolerans i mötena mellan varandra.

²¹ Kjellberg, Karin, 2004, *Genusmaskineriet*. Sveriges Utbildningsradio AB, s 41.

²² Otterbeck (2000), s 23

Mäns och kvinnors skilda språkbruk

Kvinnors och mäns språkliga och kroppsliga praktiker är under ständig förändring och skiftar över tid, kultur och sammanhang. Det finns därmed inget ursprungligt eller genuint ”manligt” eller ”kvinnligt” utan det handlar om normativa föreställningar.²³ Dessa mytiska föreställningar har ändå ett starkt grepp om människans föreställningsvärld. I det här avsnittet kommer jag främst att använda genusforskningen för att undersöka vilka slags aktörer som kan vara med och skapa och upprätthålla föreställningar, normer och ideal. Men hur verkar de och vad det bär med sig?

För att få en inblick i vad människor anser vara manligt respektive kvinnligt idag så kan vi gå tillbaka till begreppet språk och använda oss av Karin Kjellbergs forskning i boken *Genusmaskineriet* från 2004. Här orienterar sig Kjellberg kring svaren hon får på påståendet att ”det finns ett manligt respektive ett kvinnligt språk”. Kjellberg har organiserat och delat upp de svar hon fått i fyra grupper där man kan se hur vissa håller med medan andra är mer tveksamma eller till och med förkastar påståendet.²⁴

”- Ja så är det!” menar alltså en del. Hos dessa människor syns ett tydligt särartstänkande och en tro att det finns naturgivna skillnader mellan män och kvinnors samt deras språkbruk. Ett exempel på detta är föreställningen att kvinnor skulle vara mer intresserade av relationer medan män skulle vara mer intresserade av politik, teknik och vetenskap.²⁵ Detta sätt att förstå och skilja män och kvinnor åt kommer att synas längre fram i uppsatsen.

Andra grupper är dock mer tveksamma, medan vissa förkastar påståendet som felaktigt. Men om det nu inte finns något manligt eller kvinnligt språk, varför svarar då killarna och tjejerna i Pelle Ullholms debattartikel så stereotypt och i enlighet med ett så köns- och genusbundet språk? Varför pratar tjejerna gärna om känslor och relationer medan killarna helst inte gör det alls.

Pelle Ullholm beskriver i sin debattartikel att när RFSU möter killar i högstadieåldern så använder de ett knep när orden blir för könsstereotypa. De frågar så här. ”Just precis nu gör tjejerna samma övning på samma sätt i klassrummet bredvid. Vad tror ni de säger?” Ullholms poäng är att då kommer många gånger ord som relaterar till känslor och relationer. Det sätt som tidigare var mer eller mindre förbjudet att kommunicera på blir plötsligt tillåtet. Ullholms slutsats är att killar tycker att det är viktigt att deras tankar passerar

²³ Kjellberg (2004), s 27-28.

²⁴ Ibid, s15

²⁵ Ibid

genom ett slags filter om hur de tror att man ska vara och svara som kille. De vågar inte bryta mot de regler som finns. Gör man det så blir man i någon mening bestraffad. De killar som i associationsövningen säger ord som kärlek kan bli bemötta på ett dömande och nedlåtande sätt. De fria associationerna är alltså inte så fria. Tvärtom följer de tydliga mönster. Trots att relativt fria tankar verkar finnas i huvudena på killarna tillåts de inte att komma fram. Ullholm menar att detta är ett tydligt exempel på hur gruppen och individerna fostrar varandra.²⁶

Vad Ullholm här beskriver är en hegemonisk maktstruktur. Föreställningarna om hur en normal eller ideal kille ska vara och svara är införlivade i pojknarnas föreställningsvärld som något självklart, ”det rätta” och är definitivt inte något som man inte kan bryta mot utan en motreaktion. Man kan här se en kognitiv balans för att förhindra kognitiv dissonans.

Men vad finns det då för andra perspektiv på mäns och kvinnors skiljda språkbruk än den första gruppen, som visade på ett tydligt särartstänkande? Vi går tillbaka till Kjellberg påstående ”det finns ett manligt respektive ett kvinnligt språk!” Medan en första grupp alltså höll med påståendet så var andra grupper mer tveksamma. En grupp tveksamma människor pekade på att eftersom samhället är så könsuppdelat så socialiseras vi till män eller kvinnor. Denna könsocialisation, menar de, förstärker de redan "naturliga" särdragen och stoppar utvecklingen. Det här resonemanget håller alltså å ena sidan med om att det finns skillnader mellan män och kvinnor och hänvisar dessutom till psykologiska och biologiska skillnader mellan könen.²⁷

Men det finns de som är mer tveksamma. De menar att skillnaderna endast är sociala och inte alls biologiska. De pekar på orsak och verkan och menar att eftersom kvinnor traditionellt har arbetat med människor, vård och omsorg och medan männen har arbetat inom industri och maskin så har språkbruket utvecklats därefter.²⁸ Enligt det här perspektivet så socialiseras pojkar och flickor in i stereotypa könsroller och om en vuxen säger ”duktig flicka” så kommer detta att bidra till att skapa och upprätthålla föreställningen om hur det är att vara flicka i det specifika sammanhanget. Om det är i positiv bemärkelse så ger den vuxne barnet signaler om att hennes uppförande är berömvärdt och viktig för hennes kvinnliga genustillhörighet.²⁹ Om det är i negativ bemärkelse så kan den vuxne stoppa barnets närmande mot det som kan uppfattas vara vikt åt barn av det motsatta könet.

²⁶ Ullholm (2007)

²⁷ Kjellberg, (2004) s.20.

²⁸ Ibid, s 26

²⁹ Ibid, s 39 f.

En sista grupp människor i Kjellbergs studie förkastar slutligen påståendet helt. De säger istället ”Vadå manligt och kvinnligt språkbruk?” Den här gruppen av människor menar att det finns så många möjligheter att vara och uttrycka sig, att tänka och känna att vi därför aldrig kan vara säkra på var vi har varandra. Påstående om något särskilt manligt respektive kvinnligt blir här just bara föreställningar. De menar att om vi är unga eller gamla ger större skillnad på språkbruk. Eller om vi har olika sociala eller etniska bakgrunder, eller vilka intressen vi har. Det är alltså inte bara kön som påverkar individens språkbruk utan identitetsskapandet och upplevelsen av jaget har fler infallsvinklar än så. Här blir identitet inte något fast förankrat utan något som är under ständig förändring. Individerna positionerar sig olika beroende på i vilket sammanhang eller kontext hon befinner sig i.

Men en slutsats som Kjellberg drar i denna studie är att, även om vuxenvärlden har en stor betydelse i barnets förståelse av sig själv, så handlar det inte bara om de vuxnas förhållningssätt. Enligt Ullholms RFSU-rapport så väljer barnen position och gör motstånd mot det de möter i omgivningen som inte stämmer överens om det föreställt normala. Kjellberg menar att när skolväsendet i försök till jämställdhetsarbete efterlyser det som kan bryta mot det som begränsar möjligheterna och letar efter andra sätt för pojkar och flickor att positionera sig än i de stereotypa könsrollerna så möts man av motstånd av barn och ungdomar. I slutändan handlar det om att vara normal, att positionera sig i centrum eller i marginalen. Den sista gruppen människor i Kjellbergs studie visar på att vi mer än något annat i vår kultur har ett behov att definiera pojke eller flicka, man eller kvinna som begripliga identiteter. Pojkigt respektive flickigt ger för det mesta positiv bekräftelse och en känsla av igenkännande hos mottagaren. Enligt detta perspektiv så leder denna typen av bekräftelse till återupprepning av köns- och genusmärkta handlingsmönster eftersom kön och genus blir de mest begripliga identiteterna.³⁰

Här kan man alltså ana flera förklaringar till varför eleverna i Ullholms debattartikel använder sig av ett så genusbundet - och stereotypt språkbruk. För de måste hela tiden förhålla sig till det föreställt normala. Deras språkbruk passerar genom ett kulturellt producerat filter. Språket, talat, skrivet eller kroppsligt, används som ett instrument av pojkarna och flickorna för att särskilja sig från varandra och därigenom definiera sig själva,. Normer är skapade av människan själv men kommer också att styra hennes föreställningsvärld.

³⁰ Ibid, s 41 f.

I boken *Kom igen, gubbar!* från 2003 visar Jesper Fundberg, lektor i Idrottsvetenskap på Malmö högskola, hur dessa maskuliniteter som lyfts fram i Ullholms debattartikel, socialiseras in hos pojkar i ett ”normalt” svenskt pojkfotbollslag i en ”normal” svensk miljö. Journalisten Stephan Mendel-Enk går ännu längre och visar i boken *Med en uppenbar känsla för stil* från 2005 hur detta särskiljande initieras redan i förskolan och att den här processen och den här sortens normer och ideal återfinns i alla sorters miljöer. De finns på skolan, både på och utanför fotbollsplanen, på vilken normal arbetsplats som helst och ser likadan ut även hos fotbollshuliganer.³¹

En normativ identitetsgenerator

Kom igen, gubbar!

Jesper Fundberg har studerat hur maskuliniteter socialiseras in i vad han kallar ett ”normalt” svenskt pojkfotbollslag. Normalt eftersom avvikelser kan ställas mot det. Det handlar alltså om svenska pojkar med medelklassbakgrund. Vad är det då pojkarna fostras till, hur går denna fostran till och vilka språkliga och kroppsliga praktiker möter man i det här sammanhanget? Vilken sorts manlighet eller maskulinitet fostras pojkarna till?³² När man studerar Fundbergs observationer kan man tydligt se hur pojkarna måste avsäga sig sådana praktiker som inte tillskrivs det ”manliga” för att inte framstå som avvikande. Alltså egenskaper som kvinnor, homosexuella eller människor med utländsk bakgrund har. Deras praktiker kan ses som tecken på svaghet. Pojkarnas identitetsbygge konstrueras således på ”icke -identiteter”. Fundbergs poäng är att eftersom mannen ses som norm i samhället så behöver han inte beskrivas, han beskrivs istället genom de egenskaper han inte har.³³

I studien kan man se hur pojkarna uppfostras, av både varandra och de vuxna i, att inte bete sig som ”kärringar” eller ”bögar”. Pojkarna måste lära sig att ta en tackling utan att gnälla. De får inte bete sig som sydeuropeer eller sydamerikaner som filmar och kastar sig när det smäller. Pojkarna lär sig att vara lojala mot laget även om det betyder att de får sitta på bänken och inte få spela. Ett tidigt problem man stöter på med begreppet ”manligt” är att det i det här sambandet inte är homosexuell manlighet man menar. Med begreppet *hegemonisk manlighet* pekar Fundberg på att det alltid, vare sig tid eller kultur, funnits och finns en sorts

³¹ Mendel-Enk Stephan (2005), *Med uppenbar känsla för stil* Bokförlaget Atlas Stockholm

³² Fundberg (2003), s 18-26

³³ Ibid

”manlighet” som är mer upplyft och mer förhärliagd än andra. Hegemonisk maskulinitet ska förstås som just den maskulinitet som besitter den privilegierade positionen i ett system av komplicerade relationer i en viss tid och ett visst sammanhang. Det handlar om både könsrelationer och klassrelationer.³⁴ Det handlar om smak, stil, norm och ideal som innesluter vissa individer och grupper medan de utestänger andra. Vissa verbala och kroppsliga praktiker erkänns som värdefulla medan andra tas avstånd från genom förlöjligande eller till och med hot om våld. Om hegemoni handlar om dominans i samhället som helhet så kan man här se en tydlig relation mellan heterosexuella män och homosexuella män. Denna ordning är underordning. Det handlar om konkret materiell och ekonomisk praktik av dominans och våld, misshandel och diskriminering i samhället. Det här förtrycket placerar homosexuella män lägst på en hierarkisk skala bland män och fungerar i det här sammanhanget som en motpol till hegemonisk maskulinitet.³⁵ En dominerande manligheten som upprätthåller en maktstruktur och en maktbalans i samhället.

Med en uppenbar känsla för stil

”Den dominerande manligheten är en våldsideologi, en livsfarlig logik, en kollektiv sinnessjukdom och en evig tävlan där kvinnor bara är statister. Den förstör livet för samtliga sina deltagare!” skriver Stephan Mendel-Enk³⁶

Via ett reportage i fotbollsmagasinet *Offside* har författaren och journalisten Stephan Mendel-Enk mött medlemmar ur *Firman Boys*, en gruppering av mycket våldsbenägna AIK-supportrar. Efter en intervju med dessa säger Mendel-Enk till sig själv

- ”Du känner igen alltihop!”

Vad var det då han kände igen? Han kände igen det raka och exakta språket, det kontrollerade rörelsemönstret, den allvarliga, garanterat oflamsiga inställningen. Männerna strök ut skrynklor på byxorna med handflatan när de flyttade på sig. De var korrekta, de var artiga och de klädde sig i märkeskläder. I Mendel-Enks studie kan man upptäcka uppenbara paralleller mellan manliga miljöer som man inte brukar förknippa med varandra. Det står till exempel ”Förenat med klass och stil” högst upp på fotbollshuliganerna Firmans hemsida samtidigt som det i ledaren i tidskriften *Café*, Sveriges största modetidning för män, står ”med uppenbar känsla för stil”.³⁷

³⁴ Ibid

³⁵ Ibid

³⁶ Mendel-Enk, (2005), s 125,

³⁷ Ibid, s 37

Samtidigt som samhället tar avstånd och visar avsky för det som fotbollshuliganer står för så skiljer sig inte Firman Boys värderingar och ideal från de ideal man finner i vilken annan manlig miljö som helst. I skolan, i kompisgänget, i fotbollslaget och på en normal svensk arbetsplats så handlar det om att ”stå pall, att behärska sig, att vara lojal mot gruppen och att offra sig för något större. En stenhård uppdelning mellan offentligt och privat. En intern hierarki och ett förakt för svaghet”.³⁸

Våld kan legitimeras med förklaringen att det är i självförsvar i enlighet med Festinger teorier om kognitiv dissonans. Mendel-Enk påpekar att George W Bush legitimerade anfällen på Irak och Afghanistan med förklaringen att de utgjorde ett hot mot hans del av världen. Han menar även att Hitler använde sig av försvarsretorik för att legitimera anfällen på Polen och Tjeckoslovakien.³⁹

Mendel-Enk visar på hur denna ideologi och särskiljning mellan manligt och kvinnligt tar sin start redan på förskolan. Men varför skulle denna ideologi upprätthållas i ”den jämlika och demokratiska” förskole- och grundskolemiljön när det faktiskt finns fler kvinnliga förskolelärare än manliga, och minst lika många kvinnliga lärare som manliga i grundskolan?

Mendel-Enk har studerat de videoinspelningar Ingemar Gens gjorde från en förskola där man tydligt kan se hur föreståndarna behandlar pojkar annorlunda än flickor. Ingemar Gens, fil. kand med socialantropologisk inriktning, är mest uppmärksammasad för projektet Tittmyran/Björntomten som han startade då han arbetade som jämställdhetsexpert åt Gävleborgs länsstyrelse. I videoinspelningarna kan man tydligt se hur föreståndarna gav pojkarna fördel jämt emot flickorna, medvetet eller omedvetet, enligt föreställningar om hur en ”normal” flicka respektive pojke ska vara och bete sig. När föreståndarna till exempel inte hade tid att knyta pojkarnas skor så ryckte dagisets småtjejer in och hjälpte till. När en pojke grymtade till vid matbordet och vill ha mjölk så var föreståndarna eller småtjejerna där och serverade. På dagis blir flickor tilltalade med uppemot hundra gånger så många ord som småpojken.⁴⁰

I intervjuerna berättar en kvinnlig föreståndare för Mendel-Enk att när en flicka blir för dominant och tar för stor plats tänker hon instinktivt att ”det här kan bara inte vara bra”. Samtidigt som de vuxna ser till att tjejerna blir lydiga ser de till att pojkarna inte blir för

³⁸ Ibid, s 11

³⁹ Ibid, s 28

⁴⁰ Ibid, s 58

lipiga. I samma intervju säger en annan av föreståndarna att ”det liksom är rakare med killar”.⁴¹

”Jaja” säger en ytterligare en av föreståndarna. ”Jag är ju medveten om allt, men ändå längst inne i mig, som kvinna vill man ju ha en man som är praktisk, som kan fixa när nått är sönder, göra upp eld.”

”Han måste ju kunna bära tunga grejer” säger en annan kvinna!

”Tjejer får gärna vara tuffare. Killarna får inte bli lipiga”⁴²

I en klass för sig

Liksom pojkarna i Fundbergs och Mendel-Enks studier definierar sig tjejerna i Fanny Ambjörnssons doktorsavhandling *I en klass för sig* från 2004 genom ”icke-identiteter”. En norm finns alltså inte i kraft av sig själv utan existerar i relation till en tänkt och utpekad motpol.⁴³ Vi vet alltså vad vi är genom insikten av vad vi inte är.

I boken *I en klass för sig* studerar Ambjörnsson skapandet av femininitet i skärningspunkten mellan klass och sexualitet. Liksom i de tidigare studierna kan man här se hur makt, underordning och förtryck kan vara knutna till det upplevt normala och ideala.⁴⁴

Ambjörnsson har sökt efter vad hon kallar för ”skillnadsskapandets” praktiker. Detta har hon gjort genom att studera klassrelationer i en svenska gymnasieskola. Här har hon fått tillgång till elever med olika socioekonomisk status genom att studera relationen mellan två klasser på samma gymnasium men på skilda gymnasieprogram. Det ena programmet var ett så kallat studieförberedande program medan det andra ett yrkesförberedande program. Här kan man se en tydlig klassmässig snedrekrytering inom skolväsendet. De elever som sökte sig till de yrkesförberedande programmen kom i större utsträckning från hem med lägre utbildning, inkomstnivå och boendestandard än de som sökte sig till de studieförberedande utbildningarna. Medan den ena gruppen tjejer gick på Barn och Fritidsprogrammet (BF), som hade lägsta intagningspoängen och ryktet att attrahera de elever som inte blir intagna någon annanstans, så gick den andra gruppen tjejer på det Samhällsvetenskapliga Programmet (S) som är ett så kallat studieförberedande program med syfte att slussa eleverna vidare till högskola eller universitet. I den här studien kan man ringa in föreställningar om hur ”den

⁴¹ Ibid, s 72

⁴² Ibid, s 71-74

⁴³ Ambjörnsson (2004), s 22

⁴⁴ Ibid, s 22

ideala och normala tjejen” ska vara och bete sig.⁴⁵ Man kan se hur både elever och skolpersonal stigmatiserar BF-tjejerna och hur BF-tjejerna delvis gör motstånd mot detta men även upprätthåller den hegemoniska ordningen i skolan genom att bland annat agera enligt språkliga och kroppsliga praktiker som mer liknar det traditionellt maskulina. Här blir den uråldriga förståelsen av en kvinna som antigen ”hora eller madonna” tydlig. S-tjejerna definierar sig i förhållande till BF-tjejernas avvikande beteende. De beskriver BF-tjejerna som överdrivna, avvikande och onormala. BF-tjejerna menar att de som går bra program, alltså till exempel S-tjejerna, kan ha en så kallad ”bra självförtroende-gångstil”. ”De är typ förnäma. De kollar snett på sådana som går på BF. De har kanske bättre klädstil. Det verkar som om de har mer pengar”.⁴⁶

Vissa sätt att vara och bete sig som tjej och vissa språkliga och kroppsliga praktiker ges högre status medan andra tas avstånd ifrån och stigmatiseras. Det handlar om vad jag skulle kalla en normativ identitetsgenerator, det vill säga en socialt skapad ”apparat” i samhället som producerar typiska och normativa femininiteter, maskuliniteter, ect. i enlighet med en hegemonisk maktstruktur.

Liksom Fundberg och Mendel-Enk beskriver en privilegierad maskulinitet så beskriver Ambjörnsson här en privilegierad femininitet. Alla tjejer i Ambjörnsson studie måste förhålla sig till den normativa femininiteten och dess normer och ideal på liknande sätt som pojkarna i Fundbergs studie var tvungna att förhålla sig till den hegemoniska manligheten. Här syns tydligt hur normer är beroende av tid, plats och sammanhang. Här syns även ett tydligt förhållningssätt till klassbakgrund, både socioekonomiskt samt genom skilda gymnasieprogram. Det sistnämnda är en viktig poäng eftersom tjejerna i Ambjörnssons studie är åtskiljda och det var få av dem som umgicks över ”klassgränserna”. De är åtskiljda men har ändå klara uppfattningar om varandra. De definierar sig i förhållande till varandra när de egentligen inte känner varandra. Allt handlar om normativa föreställningar om norm och ideal. Motpoler där man kan förstå vem man är genom vem man inte är.⁴⁷

Samtidigt som BF-tjejerna utpekades att ha ”värsta råsminkningen” så valde S-tjejerna att sminka och smycka sig mer måttlig. Men det handlade framför allt om måttfullhet och kontroll i det offentliga rummet där man betraktades av andra.⁴⁸ Det var alltså i första hand i miljöer såsom klassrummet eller i skolkorridoren där ungdomarna mötte, bedömde och bestämde varandra som detta beteende efterlevdes. I Ambjörnssons studie kan man tydligt se

⁴⁵ Ibid, s 36

⁴⁶ Ibid, s 55

⁴⁷ Ibid, s 29

⁴⁸ Ibid, s 58

hur S-tjejerna ses som norm medan BF-tjejerna utpekade som avvikande både bland skolpersonalen och bland elever. Den avvikande gruppen har i den här studien, liksom i Fundbergs studie, lägre status än den grupp som ses som norm. De avvikande grupperna utsattes för av olika former av marginalisering eller stigmatisering. Men det var inte BF-tjejernas framtid och yrke som gav dem den negativa stämpeln av omgivningen. Den fick de istället utifrån deras avvikande beteende enligt föreställningar om hur man bör bete sig och se ut som tjej.

"Den kvinnliga maskeraden" ur filmen *The Heterosexual Matrix*

Habitus, strukturer, matriser som kontrollerar människan

I mitt gestaltungsarbete har jag arbetat efter Judith Butlers resonemang och teorier kring "den heteronormativa ordningen" eller "The Heterosexual Matrix", där förståelsen av kroppar och begär görs begripliga i utpekande av skillnader mellan könen. Enligt detta perspektiv praktiserar människors genus konsekvent från en generation till en annan. I min animerade film *The Heterosexual Matrix* så upptäcker karaktären Neo, liksom sin namn i filmen The

Matrix från 1999, att den värld han kallar verkligheten bara är en skenvärld, eller en föreställningsvärld, en gång utvecklad av människan själv men som nu tagit kontrollen över henne. Även om jag har varit mer konsekvent av min användning av Butlers resonemang i mitt gestaltungsarbete så hamnar inte dessa perspektiv långt från de teorier jag har presenterat i min uppsats. För vad jag genomgående har beskrivit i min uppsats är strukturer och matriser som mer eller mindre kontrollerar och befäster människors beteende, sätt att vara och förståelse av sin omgivning.

Jag frågade mig tidigare hur en sådan här ideologi exempelvis kunde upprätthållas i ”en jämlik och demokratisk” förskole- och grundskolemiljö när det finns fler kvinnliga förskolelärare än manliga, och fler kvinnliga lärare än manliga i grundskolan? Varför skulle kvinnor upprätthålla en ojämn maktbalans där kvinnan är underordnad mannen? Varför kan man se i Mendel-Enks studie hur förskolelärare, trots att de var kvinnor, upprätthöll och socialiserade in samhällets nya invånare in i en ideologi där kvinnor ges mindre utrymme och makt än männen. När ett barn avvek från det föreställt normala för en pojke eller flicka så var föreståndarna framme och såg till att maktbalansen upprätthölls. Även hos Ambjörnsson BF-tjejer såg man hur dessa maktstrukturer fungerade när BF- tjejerna samtidigt som de gjorde motstånd mot reproducerade den rådande maktstrukturen. Liksom jag har svårt att se hur kvinnorna i Mendel-Enks studie medvetet skulle upprätthålla en ojämlig maktbalans mellan män och kvinnor så har jag svårt att tro att de vuxna tränarna i Fundbergs studie anser sig vara med och upprätthålla en manlig dominans i samhället. Men varför är det då så här?

Här är det fruktbart att använda sig av Pierre Bourdieus begrepp habitus där språkliga och kroppsliga praktiker, inristade i kropp och själ och mer eller mindre osynliga hos de medverkande, blir urskiljbara. I sina studier hittade Pierre Bourdieu vad han kallade för ett *symboliskt kapital* när han studerade bergsbönderna i Kabylien i Algeriet på 1960-talet. Där fick Bourdieu syn på ett sofistikerat system att ge gåvor och gengåvor. De kabylska männen kunde skapa en hedersam relation till en annan kabylsk man genom att ge rätt sorts gåva till rätt person vid rätt tillfälle. Gåvan kunde vara en present, en kvinna eller en fest. Genom sådana kroppsliga praktiker såsom att röra sig på rätt sätt eller att gå med rätt hastighet, att möta andra män utan att vika med blicken eller att befinna sig där en värdig man borde befinna sig på rätt tidpunkt kunde de upprätthålla bilden av att vara en hedersam man i det kabylska samhället. I denna kultur skulle en man arbeta hårt eller befinna sig i männens hus, inte bland kvinnor och barn. Bakom hederns spel och detta komplicerade systemet av gåvor och gengåvor upptäckte Bourdieu vad han kallade för en *dold ekonomi*. Det handlade

om utbyten av tillgångar som innefattade gåvor, arbetskraft eller till och med döttrar. Alltså en dold ekonomi för att reglera utbyten mellan familjerna.⁴⁹

Den poängen jag vill göra är att liksom det är svårt att förklara för de vuxna i Fundbergs, Mendel-Enks och Ambjörnsson studier att de systematiskt upprätthåller en ojämlig maktbalans i samhället så vore det otänkbart, eller rent av en skandal att beskriva Kabylernas system för dem. De såg alltså själva inte detta system. Det var osynligt för dem.⁵⁰

Tolkning

De strukturer och system som jag har beskrivit i min uppsats är sådana som befäster de privilegierades, eller de ”normalas och idealas”, makt och status. Genom närläsningar av undersökningar där man kan se hur föreställningar om norm, ideal och avvikelse uppstår och upprätthållas var syftet med den här uppsatsen att förstå hur jämställdhet berörs. Min frågeställning var: Vilka slags aktörer är med och genererar norm, ideal och avvikelser (som innesluter vissa individer medan de utesluter andra)? Hur agerar de och vad bär det med sig? De aktörer jag har fått syn på är språket, de kroppsliga praktikerna för tjejer respektive killar, de hegemoniska maktstrukturerna d.v.s vad man skulle kunna benämna diskursordningen och diskurserna.

Identitetsskapandet är en komplex process. Individen måste på något sätt hela tiden förhålla sig till rådande normer och ideal. Processen att bli en normal individ, en normal kille eller tjej till exempel, eller en respekterad medborgare i ett samhälle, handlar om så komplicerade relationer som rätt utseende, rätt attityd om fördomar och införlivande och naturaliserande av, eller motstånd mot, hegemoniska maktstrukturer. Individen måste alltså hela tiden på något sätt förhålla sig till de språkliga och kroppsliga praktikerna som ses som norm eller ideal. De strukturer och matriser som jag har beskrivit i min uppsats är lämpliga metoder för att förstå de sociala och psykologiska mekanismer som manifesteras i människans strävan efter balans och i förståelse av sin omvärld. Eller varför inte kalla den för skenvärld eller föreställningsvärld?

I Ambjörnssons studie om flickor utmärks den idealistiska tjejen av karaktärsdragen empati, kontroll, vänlig tillgänglighet, måttfull fysisk framtoning och en

⁴⁹ Broady, (1988) s 2 ff

⁵⁰ Ibid, s 3

språklig återhållsamhet. De tjejer som närmar sig det ideala skapar sig själva igenom, eller i förhållande till, de som avviker från denna norm. Både i Ullholms debattartikel och Ambjörnsson doktorsavhandling gestaltas en femininet med inlevelseförmåga, mjukhet, empati och tolerans som verkar spegla de egenskaper som ses som eftersträvansvärda och åtråvärda hos en tjej. De avvikande tjejerna karaktäriseras istället med en upproriskhet, med ett mer burdust ordförråd, kryddat med svordomar, sexuella anspelningar och ett rörelsemönster och språkliga praktiker som mer liknar det traditionellt maskulina. De fungerar som en motpol till de ideala tjejernas rörelsemönster och agerar som en normativ identitetsgenerator. I Fundbergs och Mendel-Enks studier om maskuliniteter fungerar dessa aktörer på liknande sätt. Även här definierar sig pojkar, killar och män genom brist på egenskaper som kan hittas hos avvikande eller nedvärderade grupper i samhället. Det vill säga till exempel kvinnor, homosexuella män och människor med invandrarbakgrund. Både skolan och fotbollsplanen verkar fungera som en arena där identitetsskapandet ständigt är pågående i de val individen måste göra för att förhålla sig till det normala och ideala. Ytterst få av tjejerna i Ambjörnsson studie verkar umgås över "klassgränserna". Liksom killarna i Fundbergs studie inte riktigt hade någon kontakt med killarna med invandrarbakgrund, men som de ändå hade många uppfattningar om, så hade tjejerna Ambjörnsson studie alltså inte heller någon riktig kontakt med de tjejer som de jämförde sig med och definierade sig genom? Föreställningar om avvikelser skulle således kunna sägas skapas och upprätthållas via iakttagelser gjorda på distans, dragna från rykten och löst skvaller. Alltså på föreställningar om "de andra".

I min uppsats har jag visat på systematiska i-särhållningar av människor och om hur föreställningar om till exempel den normale mannen respektive kvinnan är djupt rotat i samhället. Vidare har jag beskrivit hur reproduktionen av identiteter sker genom att grupper av människor görs olika genom att hållas separerade i avgränsade kollektiv, där det ena är överordnat det andra. Män är till exempel överordnande kvinnor, svenskar överordnade invandrare, heterosexuella män överordnade homosexuella män och så vidare. Norm, ideal och avvikelser verkar komma från sådana kulturella produkter som till exempel smak och stil. De handlar vidare om språkliga och kroppsliga praktiker inlärd från en generation till en annan utan egentlig vidare reflektion om hur detta påverkar jämlikheten i samhället.

Att vara pojke och man innebär, om man går på en förskola, en grundskola, ett gymnasium, spelar i ett fotbollslag, går på ett diskotek eller arbetar på en "normal" svensk arbetsplats, att man ska särskilja sig från det som anses som vara omanligt. Här blir paralleller mellan miljöer som man inte brukar förknippa med varandra uppenbara. För när man läser

vilken sportkrönika som helst kan man tydligt se hur samma sportjournalister som fördömer huliganers dåd utanför planen hejar på precis samma saker och ”manliga egenskaper” när de sker på plan eller i ett andra sanktionerade sammanhang så som krig till exempel. Man ska vara manlig, man ska kunna ta en smäll, man ska kunna ta för sig och visa att man bestämmer. Detta beteende är alltså inte bara sanktionerat utan även idealiserat och verkar ha lika stor funktion i dagens samhälle som på 1800-talet. Den tar sin början i förskolan och fortsätter via grundskola och gymnasiet ända upp till vuxen ålder. De vuxna på förskola och skola ger pojkar fritt utrymme att husera medan de ser till att tjejerna lär sig att ta mindre plats i offentligheten, lyda och betar sig enligt de normer som finns uppsatta för hur en normal tjej ska vara.

Slutdiskussion

Sammanfattning

Syftet med den här uppsatsen har varit att studera hur föreställningar om norm, ideal och avvikelse kan uppstå och upprätthållas, vilka slags aktörer som är med och genererar detta och hur de agerar och vad bär det med sig?

I min studie kan man urskilja praktiker, som är så inristade i kropp och själ, att de är mer eller mindre osynliga hos de medverkande. Min uppsats pekar på att vi är kulturella produkter, präglade av vår samtid, slavar under normer och ideal samtidigt som vi i högsta grad är medproducenter av samma sociala och kulturella koder. Vi är beroende av en kontext för att förstå oss själva och vår omgivning. Smak, stil, normer och ideal och föreställningar om avvikelse påverkar vår förståelse av oss själva och vår omvärld. Vi tolkar varandra, begripliggör det vi ser och gestaltar oss själva genom kulturella raster.

Människan reproducerar och upprätthåller status och legitimitet till både det som erkänner oss och misskänner oss. Som fotbollsspelare sitter vi på bänken om det är för lagets bästa. Vi accepterar hög eller låg lön eftersom vi legitimerar skolans hierarkiska system. Genom kulturella raster tolkar vi och översätter vår omvärld. Synen på vem man är starkt förknippat med vem man inte är. Pojkar bygger sin identitet och maskulinitet på avsaknad av feminina attribut medan flickorna bygger sin identitet på avsaknad av maskulinitet och andra icke-identiteter som inte hamnar långt ifrån begreppen ”hora eller madonna”, alltså antingen den stigmatiserade eller den ideala kvinnan. Språkliga och kroppsliga praktiker verkar tränas in från en grupp till en annan inom ramarna som finns för det som upplevs som normalt. Uttryck

av makt, underordning och förtryck behöver alltså inte handla om ett offentligt avståndstagande eller sanktioner från samhället utan kan manifesteras genom om föreställningar om normalitet och avvikelse.

Vi verkar leva efter ideal som har sin grund i 1800-talets föreställningsvärld. Könrollerna tar sin början i förskolan, där pojkar och flickor separeras genom symboler såsom färger (blått eller rosa), hår (långt eller kort) eller att ta plats i offentligheten eller vara passiv i offentligheten, och fortsätter genom grundskola och gymnasium ända upp till vuxen ålder. I Ambjörnsson studie förnekas BF-tjejerna värde genom att S-tjejernas normer blir till det ideala. S-tjejernas lydnad och passivitet ger killarna fritt spelrum att dominera medan de vuxna ser till att tjejer inte tar för mycket plats eller att killarna blir för lipiga. Människan verkar skapa sådana här strukturer för att förstå och få ordning på sin tillvaro. Men det finns en uppenbar maktproblematik i de här resonemangen. Enligt Judith Butlers queerteori ges det som tillskrivs ”manligt” eller heterosexuellt högre status och värde än det som tillskrivs ”kvinnligt” eller homosexuellt.

I Ambjörnsson studier tillskrivs en normativ femininitet högre status bland både elever och vuxna än det som avviker från den. I Fundbergs och Mendel-Enks studier så tillskrivs den hegemoniska manligheten högre status än alla andra maskuliniteter. De teorier och som jag har presenterar i uppsatsen är betydelsefulla ur både ett pedagogiskt och ett didaktiskt perspektiv! Hur ska jag till exempel förhålla mig till mina lektioner och mina elever när mycket pekar på att de normer och ideal som samhället socialiserar in individen i och som individen ärt medproducent till härstammar från en ojämlik 1800-tals föreställningsvärld? I de teorier och resonemang jag har framfört i den här uppsatsen finns det många aktörer i detta sammanhang, och jag själv kommer att vara en av dem eftersom jag kommer att vara en del av skolväsendet.

Källförteckning

- Ambjörnsson Fanny, (2004), *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasieungdomar*, Stockholm: Ordfront.
- Fundberg Jesper, (2003), *Kom igen gubbar! -Om pojkfotboll och maskuliniteter* Carlssons Bokförlag, Stockholm
- Frykman & Löfgren,(2004) *Den kultiverade människan*, Gleerups ,Lund
- Kjellberg Karin (2004), *Genusmaskineriet*. Sveriges Utbildningsradio
- Mendel-Enk Stephan (2005), *Med uppenbar känsla för stil*, Bokförlaget Atlas, Stockholm
- Otterbeck Jonas, (2000), *Islam, muslimerna och den svenska skolan*, Studentlitteratur, Lund,
- Sturken Marita, Cartwright Lisa (2001), *Practices of looking*, Oxford University Press
- Unge Ingemar (2007), ”Fördom är att tycka utan skäl. Men vad har man för skäl att ha en fördom? *Vi* Nr 7 2007 publicerad 2007 -07-25

Otryckta källor

- Ullholm Pelle, (2007) ”Manliga män är idealet - inte fjollor och kärringar” debattartikel inför programmet *Argument* Svt.se/svt/jsp/ Publicerad 13 mars (2007)
- Broady, Donald, (1988) Nätversion av texten ”Kulturens fält – Om Pierre Bourdieus sociologi” <http://people.dsv.su.se/~jpalme/society/pierre>